

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 12.04.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/kultbok.pdf>

Kultbok

En bok en “bare *må* ha” lest, ha i hylla, kunne referere til i samtaler osv. (innen et visst miljø). Det å ha kjennskap til boka skaper tilhørighet med noen og avstand til andre (til flertallet). En kultbok blir brukt av personer til å bygge opp sin identitet, eller fungerer ubevisst for personene på denne måten. Boka gir status å eie, ha lest og kunne nevne eller sitere fra.

Ordet “*cult* suggests a small group of loyal fans” (Welch Everman i Mathijs og Mendik 2008 s. 213).

Kultstatusen gir seg ofte utslag i at boka har én eller flere (ikke-kommersielle) fansider på Verdensveven (Neuland 2003 s. 242).

En kultbok er ofte skrevet av en forfatter som er en outsider, og som ikke har hatt forhåpninger om å vinne noen litteraturpris (Abrahamsen 2003 s. 6). At noe blir et kultverk innebærer at det oppstår en aura rundt verket, eventuelt på nytt (Winter 2010 s. 84; “Reauratisierungen”).

“De fleste bøker som blir betegnet som “kult-aktige”, har en forbindelse med en bestemt generasjons livsfølelse. Kultboka tematiserer denne livsfølelsen og speiler den på en provoserende, ærlig eller også på en spesielt prosaisk måte. Ofte blir kultbøker også til bestselgere – men bare på grunn av salgsstatistikk kan ikke en bok bli til et kultobjekt. Et eksempel er Günter Amend, som med boka *Sexfront* (1970) for første gang i Tyskland skrev om temaet seksuell opplysning. Mange oppfattet denne opplysningsboka som skandaløs [...]. Dens målgruppe, ungdommer, gjenkjente seg i *Sexfront* – og dermed ble boka (til tross for mye kritikk fra kirken og den eldre generasjon) raskt til en kultbok.” (<http://literatur.edelight.de/b/kultbuecher/>; lesedato 28.09.12)

“What is a cult book? We tried and failed to arrive at a definition: books often found in the pockets of murderers; books that you take very seriously when you are 17; books whose readers can be identified to all with the formula “<Author Name> whacko” [dvs. en eksentrisk fan av en bestemt bok]; books our children just won't

get... Some things crop up often: drugs, travel, philosophy, an implied two fingers to conventional wisdom, titanic self-absorption, a tendency to date fast and a paperback jacket everyone recognises with a faint wince. But these don't begin to cover it. Cult books include some of the most cringemaking collections of bilge ever collected between hard covers. But they also include many of the key texts of modern feminism; some of the best journalism and memoirs; some of the most entrancing and original novels in the canon. Cult books are somehow, intangibly, different from simple bestsellers – though many of them are that. *The Carpetbaggers* [av Harold Robbins] was a bestseller; *Zen and The Art of Motorcycle Maintenance* [av Robert M. Pirsig] was a cult. They are different from books that have big new ideas – though many of them are that. *On The Origin of Species* changed history; but *Thus Spoke Zarathustra* was a cult.” (Sam Leith i <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/3672915/50-best-cult-books.html>; lesedato 28.09.12)

På 1890-tallet var Friedrich Nietzsches *Slik talte Zarathustra* (1883-85) og Max Stirners *Den enkelte og hans eiendom* (1844) begge kultbøker blant dem som ønsket en grenseløs individualisme og et nytt “overmenneske” (Fülberth og Dietz 1988 s. 122).

“What are the requirements for transforming a book or a movie into a cult object? The work must be loved, obviously, but this is not enough. It must provide a completely furnished world so that its fans can quote characters and episodes as if they were aspects of the fan's private sectarian world. ... I think that in order to transform a work into a cult object one must be able to break, dislocate, unhinge it so that one can remember only parts of it, irrespective of their original relationship with the whole.” (Umberto Eco sitert fra Jenkins 1992 s. 50)

“Vi har hatt eksempler på norske forfattere som har proklamert at de er i ferd med å skrive en “kultroman”. Allerede med et slikt utsagn, røper de at de ikke forstår hva det dreier seg om. Et slikt fenomen kan ikke planlegges. Det blir til gjennom måten det blir mottatt på.” (*Dagbladet* 21. januar 2008 s. 38) Johan Harstads roman *Hässelby* (2007) ble av forlaget omtalt som “en varslet kultroman”. Boka er en oppfølger til Gunilla Bergströms barnebøker om Albert Åberg og handler om Albert som voksen.

Den tysk-sveitsiske forfatteren Hermann Hesse har som et av sine sentrale litterære motiver en begavet og individualistisk manns problemer når hans idealer må bryne seg med virkeligheten. Hesse ble sterkt inspirert av østlig filosofi og religion. I 1911 besøkte han India, et besøk som bl.a. ledet til romanen *Siddhartha* (1919-21). Han ble en talsmann for pasifisme og personlig egenart i motsetning samfunnets maktmisbruk og vold. På begynnelsen av 1960-tallet ble hans bøker mye lest av amerikansk ungdom, en popularitet som gjorde han til en kultforfatter. Han ble “motkulturens dikter”. “Med hippiebevegelsens framvekst i USA fikk Hesses forfatterskap en formidabel renessanse. En hel generasjon sinte unge menn og

kvinner var klare for å ta et oppgjør med sin tid og skape en ny verden tuftet på indre – ikke ytre – verdier. For dem ble Hesses bøker bibler. Og noen av dem gikk vel langt i sine tolkninger av Hesses tekster. Forfatteren, psykologen og kultfiguren Timothy Leary anbefalte for eksempel Hesses bøker – især “Steppeulven” og “Siddharta” – før inntak av LSD. Hesses oppvekst- og dannelsesromaner – med forankring i filosofi, psykoanalyse og orientalsk religion og mystikk – om ensomme outsiders og søkende sjeler i konflikt med den tiden de var tvunget til å leve i, skulle vise seg å treffe en nerve hos denne generasjonen. Slik Hesse også hadde truffet en nerve hos sine samtidige lesere etter første verdenskrig. [...] Generelt var amerikanske litteraturkritikere lunkne til Hesses forfatterskap. En skrev i sin anmeldelse av “Narsiss og Gullmunn”: “Dette er ikke litteratur, det er røkelse”. Fascinasjonen ved Hesse var først og fremst et kulturelt – ikke et litterært – fenomen. Og kulten fikk aparte ringvirkninger. I 1967 døpte en ung mann ved navn John Kay bandet sitt etter Hesses kanskje mest berømte verk, “Steppenwolf” (“Steppeulven”), og i San Francisco ble “The Magic Theatre” grunnlagt, oppkalt etter teatret beskrevet i samme bok.” (Jonas Rein Seehuus i *Dagbladet* 8. august 2012 s. 60-61)

“J. D. Salinger turns 90. There probably won't be a party, or if there is we'll never know. For more than 50 years Mr. Salinger has lived in seclusion in the small town of Cornish, N.H. For a while it used to be a journalistic sport for newspapers and magazines to send reporters up to Cornish in hopes of a sighting, or at least a quotation from a garrulous local, but Mr. Salinger hasn't been photographed in decades now and the neighbors have all clammed up. [...] With its very first sentence, his novel “The Catcher in the Rye,” which came out in 1951, introduced a brand-new voice in American writing, and it quickly became a cult book, a rite of passage for the brainy and disaffected.” (<http://www.nytimes.com/>; lesedato 05.10.12)

Den amerikanske forfatteren Thomas Pynchon ble en kultforfatter: “In the sixties, Pynchon inspired an almost obsessive cult among enthusiasts, who passed his books around along with records of Bob Dylan and the Beatles. When *Gravity's Rainbow* appeared in 1973, it remained on the best-seller lists for weeks.”

Innen grafitti- og hiphop-subkulturen har Olivier Monmagnons bok *Sabotage! Graffiti-kunsten på Europas tog* (1996), en fransk bildebok med franske og engelske tekster, fått kultstatus, og regnes sammen med Henry Chalfant og James Prigoffs bok *Spraycan Art* (1987) som “bibler” (Krekow, Steiner og Taupitz 1999 s. 151).

Den amerikanske forfatteren Luke Rhinehart (pseudonym for George Cockcroft) er kjent for romanen *The Dice Man* (1971; på norsk 1995 med tittelen *Terningmannen*), en tekst som inspirerte mange lesere til å bruke terninger for å ta valg. Rhinehart “hadde aldri regnet med at *Terningmannen* skulle få den store oppmerksomheten og senere gjøre ham til “terningkultens” overhode. [...] Tusenvis

av lesere verden over har gitt seg i kast med terningen etter å ha lest boken, den har inspirert til en dokumentarfilm om folk som lever etter terningens befalinger, et reiseprogram på [TV-stasjonen] Discovery [...] *Terningmannen* har alltid vært det man vil kalle en kultroman – det vi si at den ikke er blitt promotert på annen måte enn av mennesker som har lest den og anbefalt den for venner.” (*A-magasinet* 26. mars 2010 s. 8 og 11)

Om de to “norske kultforfatterne, Agnar Mykle og Jens Bjørneboe, er det i løpet av de siste årene skrevet bredt anlagte biografier, av henholdsvis Anders Heger (*Mykle – et diktet liv* 1999) og Tore Rem selv (*Sin egen herre* 2009, *Født til frihet* 2010). [...] I *Sin egen herre* og *Født til frihet* plukker Rem over drøyt tusen sider i stykker myten om generasjonsikonet Jens Bjørneboe og viser hvordan Bjørneboe etter sitt litterære gjennombrudd på 1960-tallet i økende grad blir offer for sin egen offentlige iscenesatte forfatterpersonlighet” (Espen Haavardsholm i *Aftenposten* 19. november 2010 s. 4).

Arne Garborgs roman *Trætte Mænd* (1891) “speiler ifølge [Eldrid] Lunden en rekke trender i Europas åndsliv; “estetismen, egosentrisiteten, sentimentaliteten, kvinnesynet ... nytinga, dopet, det okkulte, flirtinga med sjølmordet, trøttleiken”. Interessant nok ble denne romanen faktisk kultlesning i norske pønkrock-miljøer rundt 1980” (*Dagbladet* 10. november 2008 s. 45).

En person som er en stor stjerne innen en annen kunstart enn litteratur, kan ha lettere enn andre personer for å oppnå kultstatus for sine litterære verk. Den australske sangeren og musikeren Nick Caves roman *And the Ass saw the Angel* (1989) ble en kultroman.

Den amerikanske forfatteren Mark Z. Danielewski ga ut romanen *House of Leaves*, som ble publisert gradvis på Verdensveven og deretter utgitt som bok i 2000. Boka har fått kultstatus, på grunn av både innhold og måten den først ble publisert på.

“Sometimes a book, or an idea, can be obscure and widely influential at the same time. That’s the case with “*Ecotopia*,” a 1970s cult novel, originally self-published by its author, Ernest Callenbach, that has seeped into the American groundwater without becoming well known. [...] “ ‘*Ecotopia*’ became almost immediately absorbed into the popular culture,” said Scott Slovic, a professor at the University of Nevada, Reno, and a pioneer of the growing literature-and-the-environment movement. “You hear people talking about the idea of *Ecotopia*, or about the Northwest as *Ecotopia*. But a lot of them don’t know where the term came from.” In the ’70s, the book, with a blurb from Ralph Nader, was a hit, selling 400,000 or so copies in the United States, and more worldwide. But by the raging ’80s, the novel, along with the *Whole Earth Catalog*, seemed like a good candidate for a ’70s time capsule – a dusty curio without much lasting impact. Yet today, “*Ecotopia*” is increasingly assigned in college courses on the environment, sociology and urban planning, and its cult following has begun to reach an unlikely readership: Mr.

Callenbach, who lives in Berkeley, Calif., and calls himself a “fringe, ’60s person,” has been finding himself invited to speak at many small religious colleges. This month, the book’s publisher, Bantam, is reissuing it. [...] “It was rejected by every significant publisher in New York,” Mr. Callenbach said. “Some said it didn’t have enough sex and violence, or that they couldn’t tell if it were a novel or a tract. Somebody said the ecology trend was over. This was New York, circa 1974. I was on the point of burning it.” [...] In fact, like other important environmental books, the novel’s impact may be lasting. Writing has a special place in the environmental movement – “a literature with measurable effects,” wrote Bill McKibben, in the introduction to “American Earth: Environmental Writing Since Thoreau,” a new anthology. [...] Mr. Callenbach hopes the book will resonate among the greening edges of an evangelical movement.” (Scott Timberg i <http://www.nytimes.com/>; lesedato 04.10.12)

Edgar Allan Poe og Charles Baudelaire er kultforfattere i goth-kulturen – delvis fordi begge forfatterne led i en verden som de ikke passet inn i (Grossegger og Heinzlmaier 2002 s. 151).

Mange av dem som har en kultroman, føler at hun/han også må ha filmatiseringene av boka. “For en ekte “Ringenes herre”-fan har allerede en egen hylle viet til alt som har med J.R.R. Tolkiens klassiker å gjøre. Gjerne bøkene i et par utgaver, noen bøker om bøkene – og alle tre filmene i et par utgaver. Ja, for filmene kom jo som kjent i to utgaver, først en identisk med kinoversjonene som “alle” kjøpte, og så en forlenget og forbedret versjon med uendelige mengder ekstramateriale som “alle” også måtte ha. Blu-ray-pakka som kommer nå inneholder kinoversjonene – og bevares – de allerede visuelt imponerende filmene blir ikke mindre imponerende i HD-kvalitet. Men de utvidete versjonene er ennå ikke å få på Blu-ray. Filmselskapet mistenkes for å kalkulere med dobbeltsalg igjen, og mange er forbanna.” (*Dagbladet* 7. april 2010 s. 56)

“AbeBooks lager også en bestselgerliste for amerikansk militærpersonell stasjonert i Irak, der “Devil’s Guard” av George Robert Elford havner på sjetteplass. Boken gir seg ut for å være en tidligere nazioffisers sanne beretning om livet som leiesoldat i Indokina, og er blitt en kultbok i det amerikanske militæret. Ingen forlag vil trykke nytt opplag av boken, dermed blir den dyr å kjøpe brukt, og går i stor grad på rundgang blant soldatene.” (*Dagbladet* 13. juli 2016 s. 52)

I Hitler-Tyskland ble diktatorens bok *Min kamp* (1925-26) “Brukt som kultbok [...] Ti millioner eksemplarer var solgt i Hitler-Tyskland da krigen tok slutt. - Men ble den lest? - Tyske historikere diskuterer i hvilken grad boken ble lest i det hele tatt. Men mye tyder på at den ble brukt på en nærmest kultisk måte, der løsrevne enkeltavsnitt og -setninger ble sitert og pugget. I Hitler-Jugend fungerte boken som en slags bibel” (*Morgenbladet* 18. – 24. november 2011 s. 24).

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>